

Εν αφελότητι καρδίας – Η Ορθόδοξη Εικόνα και ο Παγκόσμιος Νότος: Μαρτυρία από το Καμερούν

του Δημοσθένη Αβραμίδη,
Εικαστικού Καλλιτέχνη, Καθηγητή της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών,
Επιστημονικού Υπευθύνου του Προγράμματος Erasmus+ KA171 (ΑΣΚΤ – Ιερά Μητρόπολη
Καμερούν)

Περίληψη

Το άρθρο, βασισμένο στην εμπειρία του προγράμματος Erasmus+ στο Καμερούν, αποτελεί μια μαρτυρία για τη συνάντηση της Ορθόδοξης Εικονογραφίας με τις κοινωνίες της Υποσαχάριας Αφρικής. Αντιπαραβάλλει δύο θεολογικές προσεγγίσεις της εικόνας: μία που εστιάζει στη θέωση και μία δεύτερη, που επικεντρώνεται στο απολυτρωτικό έργο του Χριστού ως «ευαγγέλιο των αγραμμάτων». Το κείμενο υποστηρίζει ότι η δεύτερη προσέγγιση είναι αυτή που συναντά αυθεντικά την πνευματικότητα του Παγκόσμιου Νότου, δημιουργώντας έναν κοινό πνευματικό τόπο και όχι μια απλή πολιτιστική μεταφορά.

Abstract (EN)

This article, based on the experience of the Erasmus+ program in Cameroon, serves as a testimony to the encounter between Orthodox Iconography and the societies of Sub-Saharan Africa. It contrasts two theological approaches to the icon: one that focuses on *theosis* (deification) and a second that centers on the redemptive work of Christ, functioning as the "gospel for the illiterate." The text argues that it is this second approach that authentically meets the spirituality of the Global South, creating a shared spiritual ground rather than a mere cultural transfer.

Εν αφελότητι καρδίας

Η φράση του Λουκά στις Πράξεις των Αποστόλων, «έν αφελότητι καρδίας» (Πρ. 2,46), συνοψίζει το ήθος της πρώτης Εκκλησίας. Είναι η καθαρότητα της εμπιστοσύνης, η αίσθηση ότι ο Θεός κατοικεί μέσα στην απλότητα των σχέσεων και των πράξεων. Το ίδιο ήθος συναντάται σήμερα σε μέρη όπου η πίστη δεν έχει ακόμη φθαρεί από τον πολιτισμικό κορεσμό, αλλά παραμένει βιωμένη πραγματικότητα. Το Καμερούν, στο γεωγραφικό κέντρο της Δυτικής Υποσαχάριας Αφρικής, ανήκει σε αυτή την κατηγορία τόπων: ένας κόσμος νεότητας, όπου η Εκκλησία αναπνέει ακόμη με ρυθμό αποστολικό.

Η Ορθόδοξη Μητρόπολη Καμερούν, υπό τον Σεβ. Μητροπολίτη π. Γρηγόριο Στεργίου, επιτελεί έργο πρωτοποριακό, λειτουργώντας σε συνθήκες όπου η πίστη διασταυρώνεται με την καθημερινή ανάγκη. Εκεί η Εκκλησία δεν «μεταδίδεται» απλώς, αλλά αναδύεται από τα βάθη μιας κοινότητας που διαθέτει μια εγγενή αίσθηση του ιερού. Αυτή η προδιάθεση, αν και

μπορεί να εκφράζεται μέσα από τοπικές παραδόσεις που αγγίζουν τον ανιμισμό ή την πολυθεΐα, δημιουργεί ένα γόνιμο έδαφος. Η ιεραποστολή δεν έρχεται να επικυρώσει την όποια ιεροποίηση του κόσμου, αλλά να μεταφέρει το συγκεκριμένο μήνυμα της θυσίας του Χριστού, ο οποίος «ἐαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς».

Ο Παγκόσμιος Νότος ως νέος εκκλησιαστικός χρόνος

Η πραγματικότητα και ο χαρακτήρας του Παγκόσμιου Νότου παραμένουν σε μεγάλο βαθμό άγνωστα στον μέσο δυτικό άνθρωπο. Ωστόσο, ο Παγκόσμιος Νότος δεν είναι μια «καθυστερημένη» γεωγραφία· είναι ένας τόπος νεότητας. Περίπου το 77% του πληθυσμού της Αφρικής είναι κάτω των 35 ετών· ένα δημογραφικό φαινόμενο που συνιστά πνευματικό γεγονός. Είναι ένας κόσμος που πενταπλασίασε τον πληθυσμό του σε τρεις γενιές και τώρα διαμορφώνει τη δική του συνείδηση.

Η φτώχεια εκεί δεν είναι μόνο κοινωνικό φαινόμενο· είναι τρόπος ζωής που κινητοποιεί την πίστη. Στον Καμερούνέζο που εργάζεται και προσεύχεται, η πίστη δεν είναι πολυτέλεια αλλά όρος επιβίωσης. Όλα γίνονται με ένα χαμόγελο – εκείνο το αφοπλιστικό χαμόγελο που μαρτυρεί πως ο άνθρωπος, ακόμη και μέσα στην έλλειψη, αναγνωρίζει την παρουσία του Θεού.

Η Θεολογία της Εικόνας και ο σπερματικός Λόγος στην Αφρική

Η Ορθόδοξη θεολογία της εικόνας θεμελιώθηκε στην Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Νικαίας, όπου αναγνωρίστηκε ότι η Ενσάρκωση του Χριστού καθιστά δυνατή την απεικόνιση της ανθρώπινης μορφής Του και, κατ' επέκταση, του σωτηριολογικού Του έργου. Η «επιτηδειότης» της ύλης — η δυνατότητά της να υποδέχεται και να φανερώνει τη Θεία Χάρη — είναι προϋπόθεση της εικονογραφίας. Μια ανάλογη «ανοιχτότητα» προς το πνευματικό στοιχείο υπάρχει ήδη στην αφρικανική καλλιτεχνική παράδοση: στις μάσκες, στα ξύλα, στα χρώματα, στα γεωμετρικά σύμβολα που μαρτυρούν έναν κόσμο δεκτικό στο υπερβατικό.

Βεβαίως, αυτή η «ανοιχτότητα» διαφέρει από τη χριστιανική αποκάλυψη, καθώς μπορεί να αφορά τον κόσμο των πνευμάτων ή των προγόνων. Ωστόσο, μπορεί να λειτουργήσει ως γέφυρα για την αποδοχή της κεντρικής χριστιανικής αλήθειας: της «φανέρωσης του Θεού εν σαρκί» και του απολυτρωτικού έργου που αυτή εγκαινίασε. Ο σπερματικός Λόγος, για τον οποίο ομιλεί ο Ιουστίνος ο Φιλόσοφος, φαίνεται να έχει αφήσει το ίχνος του και εδώ: μια εγγενής συνείδηση ότι η τέχνη είναι πράξη ιερή. «Η Τέχνη δεν είναι παιχνίδι», μου είπε ένας ελληνομαθής πιστός της Μητροπόλεως Γιαουντέ· «ο καλλιτέχνης είναι ιερό σώμα στο χωριό».

Υπό αυτό το πρίσμα, η Ορθόδοξη Εικόνα δεν έρχεται για να εισαγάγει ένα αόριστο ιερό, αλλά για να κάνει με εικαστικά μέσα αυτό που κάνει το Ευαγγέλιο με τον λόγο: να αναπαραστήσει τα γεγονότα που αποτελούν το έργο του Χριστού με σκοπό τη σωτηρία του κόσμου.

Η διδακτική της Ορθόδοξης ζωγραφικής στο Καμερούν

Οι γραμμές αυτές γράφονται εν όψει της πέμπτης μου μετάβασης στο Καμερούν. Στις προηγούμενες τέσσερις αποστολές, διάρκειας ενός μηνός η καθεμία, υπήρξε σημαντική ερευνητική δραστηριότητα. Συγκεκριμένα, σε δύο από αυτές συμμετείχε με υποτροφία Erasmus+ KA 171 υποψήφια διδάκτορας, μελετώντας τη Διδακτική της Ορθόδοξης Εκκλησιαστικής Ζωγραφικής στην Υποσαχάρια Αφρική.

Ο πυρήνας του προγράμματος εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο η Βυζαντινή Αγιογραφία αλληλεπιδρά με τους λαούς της Υποσαχάριας Αφρικής. Το ερευνητικό αυτό έργο, που εκκίνησε με το πρώτο τριετές πρόγραμμα το 2022 και συνεχίζεται με το δεύτερο το 2025, ανέδειξε μια επιτακτική ανάγκη: την ίδρυση Σχολής Εκκλησιαστικής Ζωγραφικής στη Μητρόπολη Καμερούν. Η πρωτοβουλία αυτή αγκαλιάστηκε τόσο από τους πιστούς όσο και από τον Σεβ. Μητροπολίτη Γρηγόριο, ο οποίος τυγχάνει και ο ίδιος αγιογράφος με σπουδές στο αντικείμενο.

Η εμπειρία της διδασκαλίας στο Καμερούν υπήρξε αποκαλυπτική. Η ανταπόκριση των γηγενών νέων, φοιτητών και καλλιτεχνών, ήταν συγκινητική. Η πρώτη δυσκολία, βέβαια, ήταν η αμηχανία απέναντι στην αφιλοκερδή προσφορά. Όλες οι εκπαιδευτικές δομές της χώρας είναι επί πληρωμή, και η ανιδιοτελής διδασκαλία προκαλεί δυσπιστία. Παρ' όλα αυτά, η σχέση χτίζεται σταδιακά, «εν αφελότητι».

Η γλώσσα επικοινωνίας είναι η γαλλική, με προφορά που θυμίζει το Ancien Régime, κατάλοιπο της αποικιοκρατίας. Πιο βαθιά όμως, η αποικιοκρατία έχει διαρρήξει την αλυσίδα της προφορικής παράδοσης: πολλοί νέοι αγνοούν τις παλαιές γνώσεις επεξεργασίας του ξύλου, παρότι η χώρα διαθέτει δεκάδες είδη πολύτιμης ξυλείας. Κι όμως, η διδασκαλία της εκκλησιαστικής ζωγραφικής, που προϋποθέτει τεχνική γνώση ξυλοτεχνίας, γίνεται γι' αυτούς γέφυρα προς μian αρχέγονη μνήμη.

Η ανταπόκριση υπερβαίνει κάθε προσδοκία: πενήντα νέοι, από παιδιά έως τριανταπέντε ετών, συμμετέχουν με προσοχή, σβελτάδα και χαρούμενη σιωπή. Ο σεβασμός στο ιερό, η προσήλωση στη λεπτομέρεια, η αυθόρμητη ευγένεια συνθέτουν ένα ήθος μαθητείας που θυμίζει τις Πράξεις των Αποστόλων. Ο μέσος νέος των δεκαεννέα ετών, χωρίς προηγούμενη εικαστική παιδεία, φτάνει σε ικανότητα ανάλογη φοιτητή δύο ετών Καλών Τεχνών. Το ταλέντο είναι έμφυτο και συνοδεύεται από χαρά δημιουργίας.

Η Μητρόπολη Καμερούν, με τη Σχολή Ορθόδοξης Εκκλησιαστικής Τέχνης που λειτουργεί ήδη δύο έτη, έχει ανοίξει τον δρόμο. Η συνεργασία με την Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών της Αθήνας, τόσο με φυσική παρουσία όσο και με ασύγχρονη τηλεκπαίδευση, αποτελεί μοναδικό παράδειγμα θεολογικού και πολιτιστικού διαλόγου. Το έργο αυτό δεν είναι εξαγωγή τεχνογνωσίας· είναι ανταλλαγή ζωής.

Προοπτική και ευθύνη

Είναι πρόωρο να συναχθούν συμπεράσματα. Η παρουσία της Ορθόδοξης Εκκλησίας στο Καμερούν βρίσκεται ακόμη στο πρώτο της κεφάλαιο. Όμως η δυναμική είναι τέτοια που

προμηνύει καρποφορία. Η ιστορική πείρα του έργου του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αναστασίου στην Ανατολική Αφρική δείχνει ότι η ιεραποστολή δεν είναι εξωστρεφής δράση, αλλά πράξη ενσάρκωσης της Εκκλησίας μέσα στον κόσμο. Το ίδιο πνεύμα φαίνεται να κινεί και αυτή την προσπάθεια: η Εικόνα, ως ορατή μορφή του Ευαγγελίου, γίνεται κοινός τόπος συνάντησης ανθρώπων και λαών.

Ο Παγκόσμιος Νότος, με την ακατέργαστη πίστη και τη νεότητά του, μοιάζει να καλεί τον Παγκόσμιο Βορρά σε μετάνοια· να θυμηθεί ότι η Εκκλησία δεν είναι θεσμός, αλλά το Σώμα του Χριστού, μια ζωντανή κοινότητα που ζει «εν απλότητι και χαρά καρδιάς».

Επίλογος

Όταν πρωτοπάτησα στο έδαφος του Καμερούν, ένιωσα την παρόρμηση να επιστρέψω πίσω με την πρώτη πτήση. Η επαφή ήταν κατακλυσμική· μια κατραπακιά ύπαρξης. Όμως έπειτα ήρθε η σιωπή. Εκεί άρχισε το μάθημα. Η σιωπή του τόπου, η σιωπή των ανθρώπων, η σιωπή της ίδιας της εικόνας πριν ακόμη σχηματιστεί.

Σε εκείνη τη σιωπή, μέσα στο φως των ματιών των νέων μαθητευόμενων, διέκρινα κάτι που δεν μεταδίδεται· μόνο μαρτυρείται. Η Ορθόδοξη Εικόνα δεν έρχεται να επιβάλει μια ξένη διδασκαλία, αλλά να συνομιλήσει με μια ήδη παρούσα αναζήτηση του ιερού. Με αυτόν τον τρόπο, γίνεται και η ίδια διδάσκαλος, όπως και ο ιεραπόστολος: μεταφέρει με τα χρώματα και τις μορφές αυτό που ο λόγος και **το ζωντανό παράδειγμα του πιστού** διακηρύσσουν—το Ευαγγέλιο της σωτηρίας. Εκεί, μέσα στη γη του Καμερούν, η Εκκλησία ξαναζεί την εποχή των Πράξεων των Αποστόλων — «έν άφελότητι καρδιάς», με χαρά, πίστη και κοινό ψωμί.